

АВАНГАРДА

у српској књижевности

Међуратни оквир • манифести • правци • Винавер

од краја Првог светског рата
до почетка тридесетих

Авангарда

1

После рата

траума, нова држава, криза старих вредности

2

Манифести

програм, полемика, жанр авангарде

3

Правци

експресионизам, дада, зенитизам, надреализам

4

Српски писци

Црњански, Винавер, Растко, Мицић, Драинац...

Шта значи авангарда?

„Предводница која иде испред главнине.”

— значење појма „авангарда”

- ✓ У књижевности означава радикалан прекид са устаљеним формама и укусом.
- ✓ Авангардисти не желе само „нов стил”, већ нову свест, нов језик и нов однос према стварности.
- ✓ Покрети су често краткотрајни, бучни, програмски и полемички.

После Великог рата: промењена слика света

Историјски, духовни и културни оквир

Први светски рат руши веру у напредак, разум и стабилност старог света.

Трауме се осећају и на националном и на личном плану: страдање, пустош, губитак смисла.

Убрзани индустријски и технолошки развој мења осећај времена, града и човека.

Нови свет тражи нову књижевну форму: отуда прекид, експеримент и побуна.

Међуратна књижевност нема један стил

Уместо јединственог правца — мрежа покрета

Међуратна књижевност није једна школа. Различите тенденције окупљају се у покрете, а покрети своју поетику објављују кроз манифесте.

ФУТУРИЗАМ

брзина, машина, град, рушење музејске културе

ЕКСПРЕСИОНИЗАМ

унутрашњи крик, деформација, визија и немир

ДАДАИЗАМ

апсурд, случај, антиуметност и провокација

ЗЕНИТИЗАМ

балканска енергија, часопис „Зенит”, полемика са Европом

НАДРЕАЛИЗАМ

сан, подсвест, аутоматско писање, ослобођена машта

ДОМАЋИ „ИЗМИ”

суматраизам, хипнизам, космизам — личне и групне варијанте побуне

Манифест — кључни жанр авангарде

Програм, полемика и књижевни текст

Манифест је програмски текст: покрет објављује шта прихвата, а шта одбацује.

Тон је често борбен, полемичан, провокативан и намерно „непристојан” према традицији.

У авангарди манифест није само објашњење поетике — он и сам може бити књижевни текст.

Европски контекст: уметност после потреса

Исти немир у различитим облицима

Мајаковски уводи снажан револуционарни и урбани патос.

Кафка обликује апсурд, кривицу без јасног преступа и немоћ појединца пред системом.

Селин радикализује антиратни и антиграђански тон модерне прозе.

Томас Ман приказује кризу грађанске културе и положај уметника.

Српска књижевност после 1918.

Прекид, обнова и нова културна сцена

Рат прекида развој модерне: неки писци страдају, а други касне у јављању.

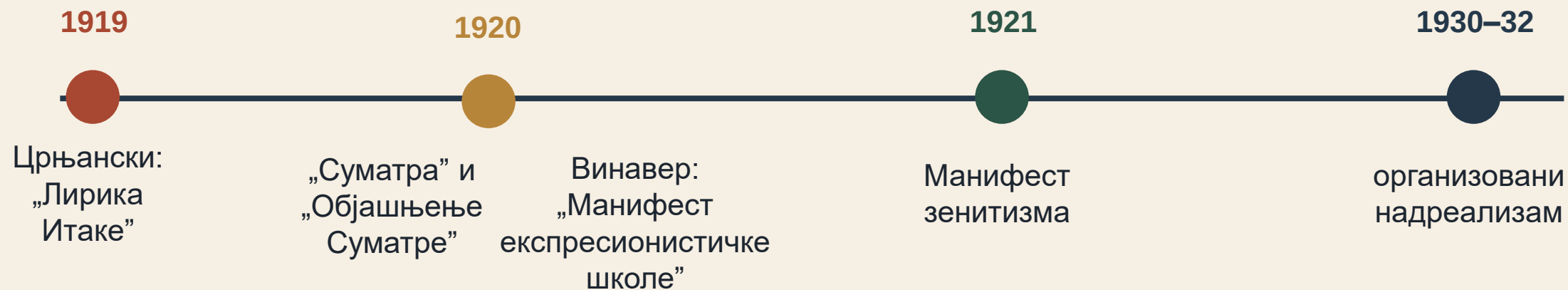
После рата **Београд поново постаје једно од главних средишта културног живота нове јужнословенске државе.** Књижевност се обнавља **у знаку антиратног расположења,** разочарања и кризе грађанских вредности.

Млади писци полемичу са ауторитетима старе критике — пре свега са Скерлићем и Богданом Поповићем.

Први модернистички талас

Оквирна временска линија

Први талас српске авангарде најјаче делује од краја Првог светског рата до средине двадесетих година; организовани београдски надреализам наставља авангардну линију почетком тридесетих.

1921 — година авангардних књига

Када се програм претвара у дело

У једној години појављују се дела која показују да авангарда није само програм, већ нов начин грађења поезије и прозе.

Милош Црњански — „Дневник о Чарнојевићу”

ратна траума, лирска проза, фрагментарност и суматраистичко осећање веза

Растко Петровић — „Бурлеска господина Перуна бога грома”

мит, гротеска, мешање стилова и рушење традиционалне прозе

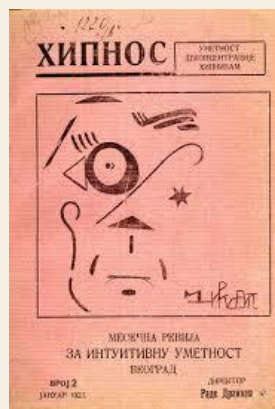
Станислав Винавер — „Громобран свемира”

експресионистичка поетика, манифест и језичка стваралачка енергија

Часописи као лабораторија авангарде

Место окупљања, полемике и програма

Авангарда се не развија само кроз књиге, већ и кроз **часописе, манифесте, алманахе и полемичке текстове**. Часопис је место где се нова поетика јавља као групни глас.

„Прогрес” — Винаверов манифест,
„Зенит” — зенитизам,
„Хипнос” — Драинац,
„Путеви” и „Сведочанства” — ширење нових поетика.

Стара естетика и нова естетика

Сукоб „старих” и „нових”

Традиционални модел

склад и мера
поштовање жанра
јасан смисао
лепота као идеал

Авангардни модел

прекид и експеримент
мешање родова
фрагмент и асоцијација
шок, гротеска, апсурд

Поетика српске авангарде

Шта се мења у тексту?

1. слободан стих и разбијена строфа
2. фрагментација текста и монтажни поступак
3. асоцијативна композиција уместо линеарне логике
4. пародија, гротеска, апсурд и иронија
5. поетизација прозе и мешање књижевних родова
6. жаргон, дијалектизми, звучни експерименти и игра језиком

Српска авангарда: ко је ко?

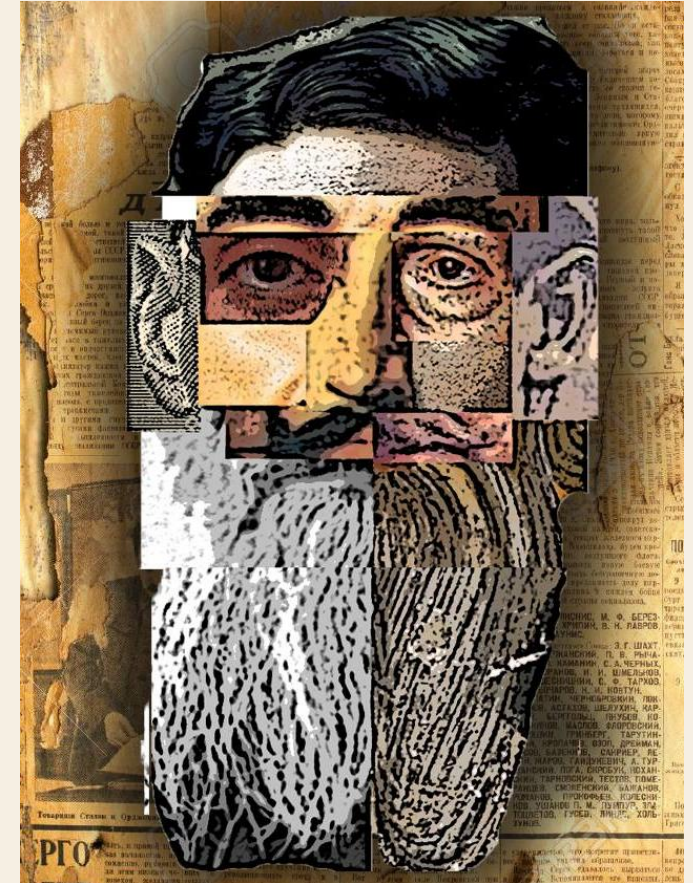
Писци и правци које вреди повезати

Писац	Правац / веза	
Милош Црњански	суматраизам	„Суматра”, „Објашњење Суматре”, „Лирика Итаке”
Станислав Винавер	експресионизам	„Манифест експресионистичке школе”, „Пантологија”
Растко Петровић	авангардна проза / примитивизам	митско, телесно, архаично, слободна асоцијација
Љубомир Мицић	зенитизам	часопис „Зенит”, идеја барбарогенија
Драган Алексић	дадаизам	провокација, антиуметност, нонсенс
Раде Драинац	хипнизам	сан, визија, побуна индивидуалности
Матић, Дединац...	надреализам	подсвест, сан, аутоматско писање

Експресионизам

Први снажан језик послератног немира

- Слика стварност кроз крик, грч, визију, деформацију, јаку боју и ритам.
- Погодан је за искуство рата, градске тескобе, духовне кризе и побуне против механизованог света.
- У српској књижевности везује се за **Винавера**, **Црњанског**, **Растка Петровића** и рану међуратну прозу и поезију.

Станислав Винавер

Програматичар, полемичар и мајстор језичке игре

Један од најважнијих покретача српског експресионизма.

Писао је поезију, есеје, критике, фељтоне, пародије и преводе.

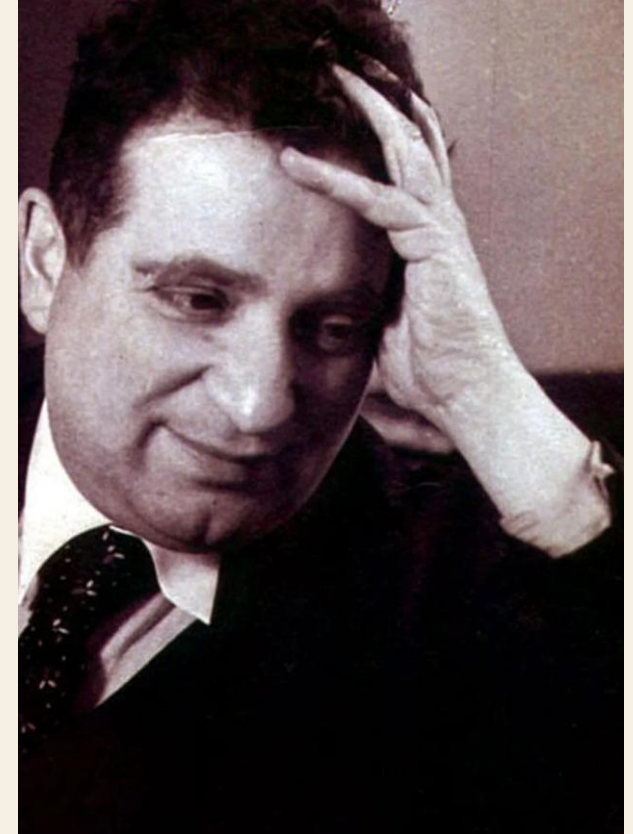
Његов значај није само у једном правцу: Винавер је симбол авангардне слободе и отпора шаблону.

„Манифест експресионистичке школе”

„Нама је циљ: стварање, а не оно створено.”

Уметност не треба да преписује природу, већ да **ствара нову стварност**.

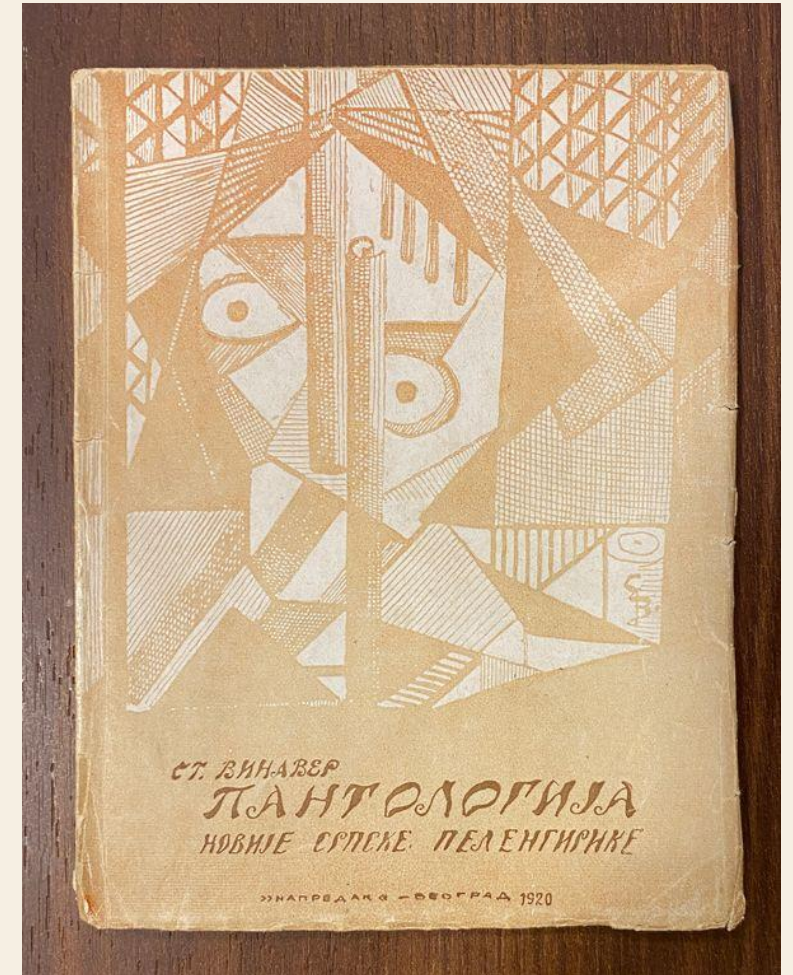
Експресиониста не тражи спољашњу „верност”, него **унутрашњу истину и стваралачку енергију**.

Пародија као авангардно оружје

„Пантологија новије српске пеленгирике”

Винавер 1920. објављује „Пантологију новије српске пеленгирике”, пародију која се обрачунава са каноном „лепе”, углађене и патетичне поезије. Године 1922. излази „Нова пантологија пеленгирике”. Наслов намерно призива Поповићеву „Антологију новије српске лирике”, али је преокреће у подсмех и демистификацију.

Суматраизам Милоша Црњанског

Лирика веза, даљина и космичке повезаности

- Почиње песмом „Суматра” и програмским текстом „Објашњење Суматре”.
- Полази од уверења да су сва бића, простори и времена тајно повезани.
- Уместо патриотске патетике — лирика даљина, сеоба, туге и необичних асоцијација.

Растко Петровић

Авангардна проза, мит и „првобитна” енергија

- Једна од најзначајнијих личности српске авангарде, нарочито у прози и путописно-есејистичком изразу.
- У његовој поетици важни су архаично, митско, телесно, нагонско и „првобитно”.
- Растко не руши традицију само формално; он тражи дубље слојеве човека, језика и културе.
- За овај оквир довољно је да ученици запамте: Растко је мост између европске авангарде и словенско-балканског, митског искуства.

Зенитизам, дадаизам, хипнизам и космизам

Кратка мапа мањих авангардних струјања

Зенитизам

Љубомир Мицић и часопис „Зенит”. Бунт против европског културног централизма; идеја барбарогенија и балканске енергије.

Дадаизам

Провокација, случај, нонсенс, иронија и отпор свакој „озбиљној” грађанској уметности. У српском контексту важан је Драган Алексић.

Хипнизам

Раде Драинац и часопис „Хипнос”: сан, визија и ослобађање лирске енергије.

Надреализам: каснија авангардна фаза

Од сна до друштвеног бунта

- У Београду се организује крајем двадесетих и почетком тридесетих година.
- Полази од сна, подсвести, жеље, случаја, аутоматског писања и ослобађања маште.
- Важни су алманах „Немогуће” и часопис „Надреализам данас и овде”.
- За разлику од првог таласа, надреализам има јачи колективни наступ и све израженију друштвену ангажованост.

